

Skuronn på Grefsheim

– *slik jeg husker det*

TORE MELLBYE

Jeg vokste opp på Grefsheim som den tredje av Jan E og Tora Mellbyes barn. Jeg ble født i 1950 og mitt «bevisste» liv startet vel fem års alder. Jeg tok del i livet på gården i ca. 16 år, før jeg flyttet hjemmefra i 1971.

Særlig interessant er det at det i disse årene foregikk vesentlige utviklinger i landbruket generelt, og på Grefsheim spesielt – en rivende utvikling, med mekanisering av landbruket, men også løpende rasjonaliseringer. Dette førte til befolknings-reduksjon i bygdene og slutten for den tradisjonelle landbruksarbeideren på større gårder.

I denne omgang skal jeg konsentrere meg om de opplevelsene jeg hadde av skuronna på Grefsheim fra ca. 1955 til 1971. Med forbehold om at enkelte dateringer ikke er helt korrekte. Jeg har skrevet dette først og fremst myntet på familien, noen venner, og de jeg vokste opp sammen med på Grefsheim, som den gang var et lite «samfunn». I min klasse på folkeskolen var vi fem stykker som «sogna til» gården. Har forsøkt å skrive et forståelig språk med en del fotnoter med forklaringer for folk som ikke kjenner til ord og uttrykk fra landbruket.

For å binde sammen historien starter jeg med litt definisjoner og bakgrunnstoff, også om skuronna før min tid.

Landsbyhistorisk Museum

Foto: Renbjørn, Harald

SKURONN

Skuronna er betegnelsen på arbeidet med innhøstning og bearbeiding av korn, fra såing til ferdig leveranse av såkorn for videreførdling til mel, dyrefôr og såkorn for neste sesong (stamsæd). Navnet kommer av et gammelt ord for å skjære:

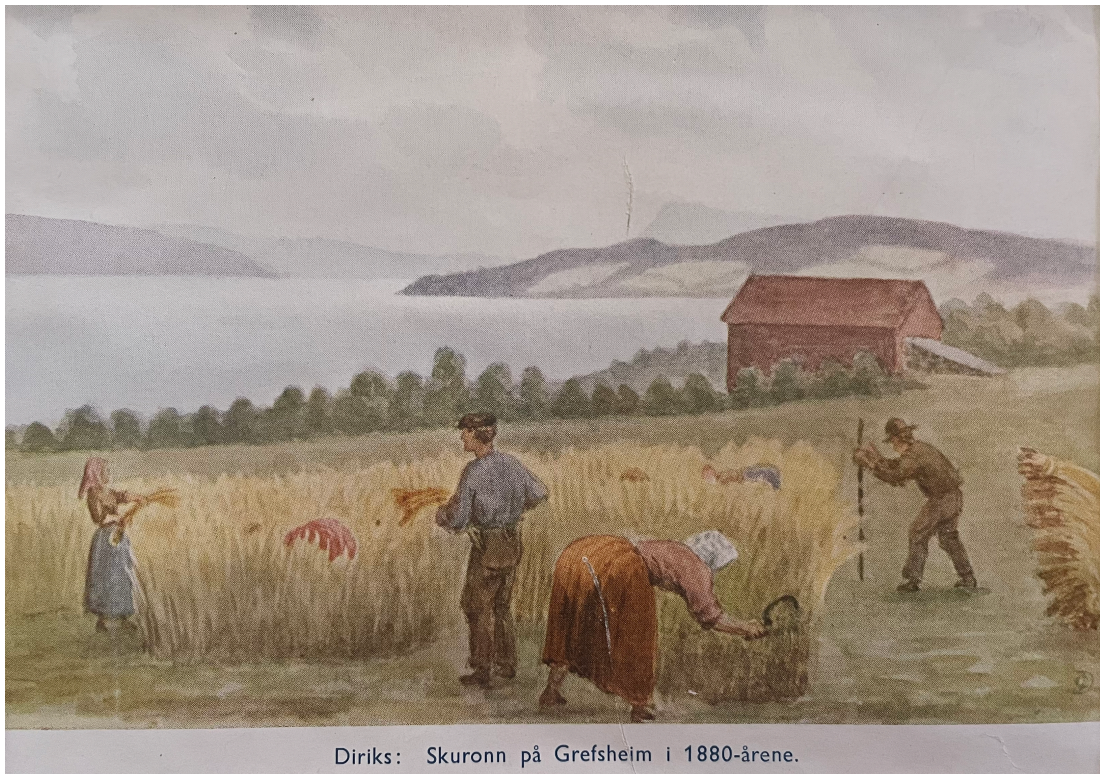
«Skur» – skjære, og det norrøne ordet «Onn» – årlig arbeide i landbruket som våronn, høyyonn, potetonn

SKURONN FØR MIN TID

Fra 1600-tallet ble kornet skåret med sigd. Det skårne kornet, kalt loa, ble «buntet sammen» til nek/kornband med en bendel av kornstrå.

På 1800-tallet ble sigden erstattet av ljå, gjerne påmontert en meie-bue for å legge stråene jevnere.

Mc Cormick patenterte sin første funksjonelle heste-trukne selvbinder rundt 1850. Disse kom også til Norge etter hvert. Min farfar, Johan Egeberg Mellbye, ble sterkt inspirert etter å ha sett selvbinder i aksjon under Skottlandsbesøk på 1890-tallet. Således var vel Grefsheim relativt tidlig ute med selvbinder, allerede rundt 1900–1910. Det ble da også innkjøpt dampmaskin for drift av det første treskeverket¹. Dette var en mekanisk revolusjon.

Diriks: Skuronn på Grefsheim i 1880-årene.

¹ Treskeverk: maskin som skilte korn fra strå og aks – se utdypende forklaring senere

SELVBINDER

Et redskap for skjæring, samling og bunting av kornaks til korn-band/-nek. Selvbinderen kom fra USA rundt forrige århundreskifte, også til Grefsheim. Selvbinderen ble først trukket av 2 hester, senere erstattet av traktor på 30–40-tallet. En mann ledet hestene etter tømmene, og en mann passet skjærebordet og selve bindeapparatet. Kornet ble kuttet som ved kniv-slåmaskin², og hjulpet inn på skjærebordet av en vinde (roterende mekanisme fremst på selvbinderen – se bildet under). Deretter transportert opp til det komplisert samle- og binde-apparatet, som samlet, deretter slo «selvbinder tråd» rundt og knyttet til korn-band/- nek. Selvbindertråd var en sterk hampetråd av Sisal-planten. Kornbanda havnet på bakken, hvor de ble samlet sammen for videre tørking.

Selvbinderen var i bruk på Grefsheim til siste halvdel av 50-tallet. Selvbinderen var ingen tresker, treskinga måtte gjøres i en påfølgende operasjon med et trøskeverk.

Hestedratt selvbinder i bruk på Storåkern på Grefsheim på begynnelsen av 1900-tallet.
Johan Egeberg Mellbye «inspiserer».

SNEIS

Måte å tørke kornband på jorden før innkjøring og tresking. 8–10 kornband ble tredd ned på staur (trestaker), med første bandet stående vertikalt, de øvrige horisontalt oppå.

LO

Skåret, utresket korn, oftest i kornband, satt på sneis for tørke (lotørke). Når loa var tørr, ble den kjørt for lagring på låve for senere tresking (lokjøring).

² Kniv-slåmaskin: En horisontal metallstang med små triangulære kniver som gikk fram og tilbake i et metallspor. Små «horn» løftet kornet opp mot knivene og skjærebordet slik at det ble kuttet. Derfra ble akset med kortnet (loa) mekanisk transportert videre bearbeiding (knytting av nek/trøskeverk).

Unggutt som samlet kornband for oppsetting/tøking på sneis (i bakgrunnen)

TRESKING / TRØSKING

Prosess der frø/korn ble skilt fra akset – «skille klint fra hvetet». I starten ble treskingen utført på bakken/tregulv med en *Sliul*, også kalt banketre. En sliul var et langt skaft med et kort, bredt trestykke bundet fast i enden. Man «banket løs» på kornband som lå på bakken/gulvet og skilte således korn og aks. Etterhvert ble sliul'n erstatta av enkle, oftest hånddrevne treskeverk.

Fra midten av 1850-tallet kom de mer avanserte, motordrevne treskeverkene også hit til Norge. Egne, svære damp-lokomotiv-lignende maskiner overførte kraften via reimskiver og Balata-reimer til mobile- og stasjonære treskeverk. Etter hvert ble de store dampmaskinene erstattet av bensin/parafin-drevne traktorer og senere av kraftige elektromotorer.

Lokomobilen, drivkraft for treskeverk og sag, under transport. Vinteren 1909–10. Trukket av 8 hester.
I starten var lokomobilen eid av noen andre (Bøvolden?) og ble fraktet rundt på gårdene for bruk, blant annet som motor for trøskeverkene.

PRINSIPP TRESKEVERK (se illustrasjon av skurtresker senere)

Oppkuttete kornbånd ble kastet inn i *Slagern* på toppen av verket. Slagern besto av en halvsylindret «bro» med metall-spiler, hvor en raskt roterende slager slår fin-delene (korn og stubb) gjennom spilene. Halmen kastes bakover, mens fin-delene ristes over flere sold med tilpasset hull til kornstørrelsen.

Kornet faller gjennom mens snerp, halm-stubb og agner blir blåst bakover og ut av en større vifte. Via en transportør ble kornet brakt fremst på treskeverket, hvor det så ble «sekket opp» i større jutesekker.

Grefsheim gård før 1950. Trøskelåven, som ble revet på 60-tallet i forgrunnen til høyre. Ovenfor sees Internatbygningen. Sønnen ser vi Stabburet/Drengestua.

TRØSKELÅVEN

Stor låve som lå nord for gården på høyde med gårdsbygningen, bortenfor drengestua og nedenfor internatet.

Hovedakse vest-øst med en gavl nordover. Låvebru på øvresiden gikk opp til låvekjøring (hva betyr dette?), som strakk seg i hele lengden i låven og så ut i aksen nordover.

To etasjer i øvre del, tre etasjer i nedre del for gjennomkjøring (syd-nord) der trøskeverket sto. Øverste etasje var kjøringa (innvendig låvebro), hvor loa ble kjørt inn og «tippet ned» i etasjen under for ettertørking/lagring og senere «mating» inn i trøskeverket. Jeg syntes alltid det var skummelt oppå kjøringa – langt å falle ned, opptil 4–5 meter! Det var nok heller ikke helt liketil å snu hest og vogn der oppe heller!

Øverst i låven, nord på kjøringa var det oppbevaring av diverse gjødselsekker fra fullgjødsel, til klor-kali og kalk. Ofte var gjødsla hard og i klumper. Denne ble knust med en svær tre-slegge. Deretter havnet den i en stor golv-montert valsekvern, og ned i tilhenger i etasjen under for videre utkjøring til det aktuelle jordet for å spres med gjødselspreder. Gjødselsprederen var en stor sak trukket av traktor med tverrstående kasse (som ble vridd i lengderetningen ved veitransport), hvor roterende skåler og liten propell distribuerte gjødsla på bakken.

Trøskeverk av litt mindre type enn det som var på Grefsheim.

Trøskeverket var stort, av typen Nordsten, og sto i gjennomgangen s-n i nedre tredjedel av låven. Det var drevet av Balata-reimer; bomullstøy var vevet sammen i flere lag, i store bredder og lengder, og deretter impregnert med en slags gummi kalt balatamasse. Reimene var festet rundt to remskiver, hvorav den ene var festet til en elektromotor, og overførte kraft via reim til en reimskive på trøskeverket. Nederst og foran på trøskeverket ble kornet «sekket opp», lukket og knyttet med selvbindergarn før det ble båret opp en etasje. Der ble sekkene plassert på lager inntil avhenting. I følge far, Jan E.M., kunne disse jutesekkene veie godt over 80 kg, og ble båret på rygg – «hvor var verneombudet?», kan man spørre seg. Jeg husker at noen av disse sekkene hadde spennende, «eksotiske» påskrifter á la «Cafe do Brazil».

I 2. etasje sto en mann, som kuttet kornbanda og kastet loa opp i trøskeverket, hvor loa «møtte sin skjebne» i den raskt roterende slageren. Slager'n skilte korn fra aksene, før ytterligere rensing, som skille mellom halm, agner, snerp og korn over diverse såld. Vi hadde stor respekt for området der oppe og advarsler om å ikke komme for nær slageren. Det bråket fælt av verket og motoren, uten at jeg kan huske snakk om bruk av hørselvern! Kjenner dog ingen tilfeller av at noen ble skadet i trøskeverket.

Den mest ubehagelige jobben var ellers å stå bak trøskeverket (nordover), hvor halmen kom ut sammen med en sky av agner, støv og snerp. Ifølge min far, Jan, ble denne lite misunnelsesverdige jobben kalt «å stå i *hønneva*» på verket. Har hørt at dette uttrykket også ble brukt i Snertingdal. Sikkert stor risiko for å utvikle den medisinske tilstanden «Farmers Lung».

Halmen havnet de senere åra i en halmpresse som produserte halmbunter for luting og bruk som fôr til kua. Lutinga førte til nedbrytingen av cellulosen i halmen, og økte således fôrverdien til halmen. Så vidt jeg husker ble det i starten brukt ståltråd til å snøre sammen halmbuntene. Dette ble etter hvert erstattet av selvbindetråd, da rester av ståltråd kunne havne i foret til kua og føre til den fryktede tilstanden «kvasst»; skarpe metallbiter havnet i kuas første mage, nettmagen, hvor den kunne bore seg inn og gjennom magesekken, og kunne skade kua, i noen tilfeller med døden som følge. I min tid var eneste utvei en nokså risikabel operasjon. Senere lot man kua svelge en plastdekket stavmagnet som ligger i nettmagen og fanger opp metallbiter. Når kua ble slaktet ble denne staven gitt videre til neste ungdyr.

Jeg kan huske selvbinder i bruk, kjøring av lo og trøsking på Trøskelåven, og regner derfor med at skurtreskeren først gjorde sitt inntog på gården mot slutten av 50-tallet.

Slepetresker i aksjon

SLEPETRESKER

Den første slepetreskeren, av den svenske typen «Aktiv», kom til gården på slutten av 50-tallet og forenklet skuronna mye. Prinsippet var det samme med kniv, skjærebord og vinne til innmating på et påmontert trøskeverk som ble trukket av traktor med drift via traktorens kraftuttak. De første slepetreskerne ble trukket av et digert «beist» av en traktor: MC Cormick Derring (oppstart med liten bensinmotor, og når den ble varm gikk den på parafin), senere av mer moderne Fordson Major.

«Derringen» – denne kjørte jeg fra 14-årsalderen

Traktorkjørerene sørget for kjøring og plassering av traktor i teigen for skjærebordet til slepetreskeren, samt heving og senkning av skjærebordet. En mann betjente kornfyllingen i sekker, som etter oppsekking og knytting ble lagt på et skråbrett og så sluppet av i «remser» ett sted på jordet. Herfra ble sekkene «plukket» opp, lesset på henger og kjørt på låven. Det dreide seg om «remser» med sekker opptil 20–30 stk. Vi unggutta på gården synes det var stas å kjøre inn sekker med traktor og tilhenger. De største av oss fikk «stas»-jobben: kjøre traktoren, gjerne «bensin-Ferguson'en», en såkalt «Grå-tass». De andre løftet sekker (fire gutter pr. sekk) og stablet på henger – senere fraktet inn på låven.

Gutta kjører kønnsekker på Haug, ca 1963. Foran: Vidar Berntsen. Bak fra v.: Eyvind Imsgard («Eljen»), Jens Kampenhøi, Tore M («Spikern»), Sven Otto M, Knut Arne Helseth og Jon Erik Hansen.

De første slepetreskerne var sårbare for høy fuktighet i kornet. En måtte da ofte stoppe for å rense elevatorene for fastkjørt korn. Var kornet rått ble sekkene plassert med litt avstand for ettertørk og for å hindre varmgang/muggangrep. Korn er «lagringsfast» når vanninnholdet er mindre enn 14%. Når vanninnholdet steg opp mot 20% ble det vanskelig å høste og å lagre uten skade. Vanninnholdet ble målt ved å veie opp ett visst kvantum korn, tørke det i en spesialpanne på ovnen (god lukt på kjøkkenet!), så veie igjen og finne fuktighetsprosenten i en tabell. Senere ble dette gjort med måleinstrument som målte elektrisk konduktivitet i kornet.

Korn fra Grefsheim ble oftest levert som «Stamsæd» for neste års såkorn til Strand Brenner. Dette stilte spesielle krav til renhet, kornkvalitet og håndtering. Det var spesielt viktig å unngå floghavre³ på jordet. Prisen for stamsæd-korn var noe bedre enn for vanlig fôr-korn.

³ Floghavre: En havresort som regnes som ugras. Glissen og høyvokst. Sterkt uønsket i åkeren, spesielt om man ville levere til stamsæd.

Jordene som skal såes, trenger god bearbeiding – dette for å skape et såbed for bekjempelse av ugress og sopp. Det pløyes gjerne om høsten, og på våren slåddes og harves⁴ det, før stor stein fjernes. Deretter såes det i dag med såkalt kombimaskin, hvor det gjennom maskinens sålabber både såes korn samt tilsettes korrekt mengde kunstgjødsel. Tilslutt blir det tromlet. Godt etter spiring blir det sprøytet mot sopp- og middsykdom. Likeledes sprøytes det med såkalt står-forkorter, som reduserer aksenes lengde og derved også redusert fare for legde⁵.

Kornsortene har variert gjennom tidene. På 50-tallet var det mest to-og seks-raders bygg, hvorav den siste hadde litt kortere vekstsesong, i tillegg til havre og noe rug. Kornsortene den gang var mer langsomt-voksende og avlingene ganske mye mindre enn nå. Gjennomsnittsavlingen lå vel på rundt 250 kg pr. målet. Sprøyting med stråforkortende midler fantes ikke. Mye nedbør og sterk vind førte ofte til legde. Dette ble forverret hvis man hadde gjødsla litt for rikelig. Tidlig legde og våt høst med sen innhøsting kunne føre til «groing» (gjenvekst av kornet), som resulterte i vanskelig innhøsting, redusert korn-kvalitet og -mengde. Innhøstinga startet sjelden før i slutten av august–tidlig september. Dårlige værforhold med kulde og regn, kunne føre til store forsinkelser og likeledes sterkt redusert avlings-mengde og -kvalitet. Jeg husker et år da det var kommet snø på det siste jorden som skulle høstes.

Med åra har hveten gjort sitt inntog – vårhvete og dels høsthvete (sådd om høsten). Tidligere kunne vekstsesongen være litt for lang, men nye sorter har redusert vekstsesongen og også gitt betydelig større avlinger. På «kron-år» kan man komme opp i avlinger av hvete på mer enn 700–800 kilo målet. Store deler av kornet som dyrkes i Norge er fortsatt to-raders bygg, men i lavlandet og sør-Norge har hveten etter hvert tatt større og større plass, samt at rugen har gjort sitt comeback. De siste årene er det også kommet «hybrid»-hvete og -rug.

Kaffe og boller i trøsker-pause foran «Major'n» med kønnlass.

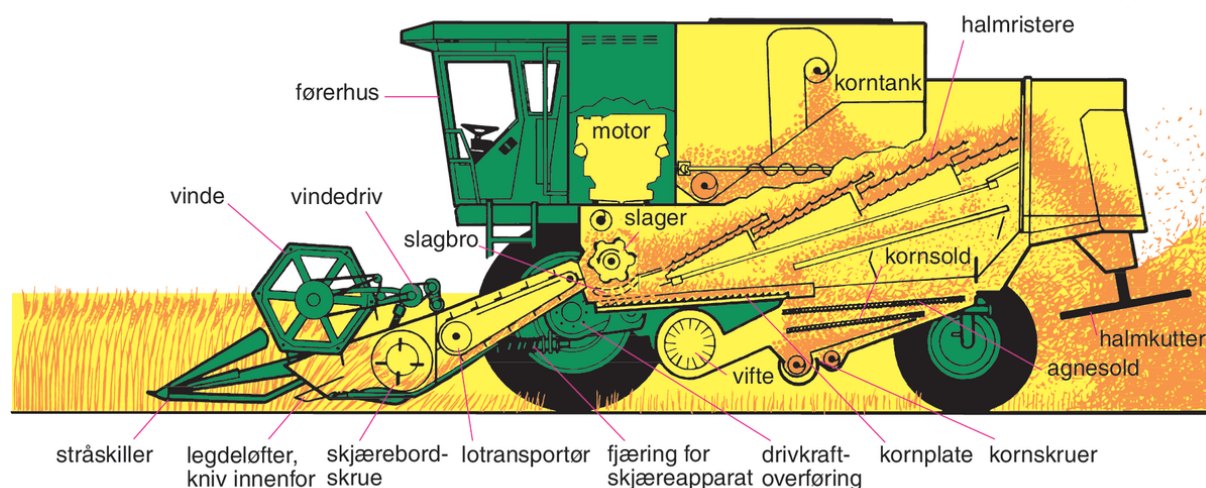
Fra venstre: «Babba» Kalbakk, Målfrid Hjelme, Tora Mellbye (Mor), Karine Mellbye (søster), Sven Otto M (bror), Magnus Bjerke (agronom), Magnus Gjeldsvik (agronom) og Nils Johan Heieren (bestyrer og agronom)

⁴ Harve: Redskap som dras etter traktor med lange, fjærende metall-finner som «kammer» jorda for ugras, og jevner og «lufte» jorda for såing.

⁵ Legde: Kornet blir slått ned til bakken av regn og vind, og kan gjerne ikke høstes/brukes.

Skuronna var en spesiell tid – sikkert knyttet til store forventninger og en spesiell «onn»-følelse både hos bonde og gardsarbeiderne. Det ble jobbet intenst, gjerne langt utover kveldene, også i helgene, men ikke i «kirke-tia»! Jeg husker det var stas å være med på tresker'n. Lærte etter hvert å knyte sekkene av sterke og stødige Kristian Sveen. Det var ikke bra at sekken «gikk opp» etter å ha havna på bakken!

Når onna sto på som heftigst, også gjerne i kveldinga, hente det at mor kom ned på jordet med kaffe, saft og boller. Da var det gjevt å være en av «kara»!

Prinsippet bak selvgående skurtreskere

SELVGÅENDE TRESKER / KORNTØRKE

Med slepe-treskere, og senere selvgående treskere, ble treskeverket utfaset. Innhøstinga ble lettere, mindre slitsom og mannskapsbesparende. En periode hadde vi to slepetreskere på gården, som krevde to traktorkjører, to mann for «opp-sekking» og minst to mann til lessing, bort-transport og lagring av sekkene.

På midten av 60-tallet fikk vi den første selvgående treskeren på gården, av samme merke som tidligere – «Aktiv». Denne hadde bredere skjærebord, og var nok ellers noe forbedret mekanisk. Denne erstattet to slepetreskere, men kornet ble fortsatt lagret i sekker. Hovedsakelig var det Nils Johan Heiern og «Skaug'ern» (Johannes Skaug) som ble betrodd å kjøre treskern, og senere Finn Erik Bøvolden og bror Johan.

Etter hvert fulgte den første treskeren med tank, og jutesekkene ble en saga blott. Dette krevde korntørke og lagring av kornet. Den første korntørka ble bygget på verksteds-trevet. To store vifter sendte lufta inn i luftkanaler i midten og deretter gjennom perforert gulv i fire store binger på begge sidene. Jeg husker byggingen av tørka, mest som «håndtlanger» for Kristian Sveen. Jeg maste meg til litt Oliver Twist (skråtobakk som ligna lakris) av han – var dårlig resten av dagen!

Kornet ble tippet i en sjakt, som førte til en Kongskilde-vifte, denne blåste så kornet gjennom rør opp til bingene. Denne vifta var en akilleshæl, da den stadig tettet seg. Jeg tror jeg brukte mange timer på å «pleie den» hver høst. Dessuten måtte transport-rørene skiftes og kornet fordeles i bingene. Dette var en del arbeid, men nok intet mot å stå i «høn-ræva» på det gamle treskeverket!

I overgangen mellom min fars og bror Johans overtagelse av gården ble det bygget en ny varmluftstørke i sørenden av verkstedsbygningen. Dette økte så vel tørke-, som lagringskapasiteten i tillegg til at man «tålte» å høste litt råere korn.

I dag er det to mann (en på trøskern og en til å kjøre inn korn) som for det meste foretar innhøstinga, i stor kontrast til mannskapsbehovet ved bruk av selvbinding, sneisetting, kjøring av lo og betjening av trøskeverket.

Etterhvert som jordene ble høsta ble halmen stort sett pressa med halmpresse for fôr (som oftest lutet⁶) til kua/ungdyra. En del av halmen ble også brent på jordene. Dette var spennende, og avslørte tendenser til små-pyromani hos noen og hver av oss. Brenningen tok etterhvert slutt når man ble mer bevisst om luftforurensingen den medførte.

Selv om jeg nå har nådd «voksen alder», og ikke har bodd på gården siden 20-års alderen, har min tilknytning til gården og familien der vedvart og jeg gledes ofte av minnene om oppveksten på gården og alt som var knyttet til driften og arbeidet. Den gang var det et yrende liv med mange ansatte og mange barn på gården, og jeg opplevde denne tiden som både spennende og utviklende for meg personlig. Mange av minnene er også knyttet til personene som arbeidet på gården. Jeg håper denne teksten kan gi innblikk i gleden og fascinasjonen for både det tekniske, men også det sosiale liv på gården i min oppvekst. Her med fokus på særlig én del av landsbruksåret, nemlig skuronna.

— Tore Mellbye

⁶ Lutet: Halmluting er kjemisk behandling med lut (vann tilsatt kaustisk soda) – brøt ned ligninet i cellulosen og økte fordøyeligheten og fôrverdien (næringsverdien) av halmen som fôr til kua. Utført i store sementkar i fjøset.